

Lovas Lajos

MORÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS MEGÍTÉLÉSÜK A XVIII–XIX. SZÁZAD FORDULÓJÁN A JÁSZKUN KERÜLETBEN

A bíraskodás szervezete és működése

A Jászkun Kerületbe a tárgyalt időszakban 27 mezőváros és 8 falu tartozott, összesen 55 pusztát birtokoltak. A közigazgatás és a bíraskodás ekkor még nem vált külön. Valamennyi helység legfőbb hatósága a három kerület közgyűlése (generális congregáció), amelyben minden helység küldöttséggel képviseltette magát. A küldöttségben kötelezően benne kellett lenni a főbíróknak és a jegyzőnek. Rajtuk kívül még másokat is delegálhattak. Az összkerületi és az egyes kerületek előljárói és a nádori táblabírák is részt vettek a főkapitány vagy az alkaptány elnökletével zajló közgyűlésen.

Ha nem volt rendkívüli esemény, általában negyedévenként tartottak 2-3 napig gyűléseket. A közgyűlés előkészítő szerveként működött a rendszeresen ülésező, a kerületi tisztikarból és néhány meghívottból álló kisgyűlés. Itt a nádori alkaptány volt az elnök.

A generális congregáció helyszíne többnyire Jászberény, de – a Hajdú Kerület városaihoz hasonlóan – más jász vagy kun mezőváros is helyet adhatott neki, ezzel is bizonyítva az önkormányzati egyenjogúságukat. Jászberényben hozták létre (az 1751. 11. articulus) a levéltárat is.

A Jászkun Kerület úgy illeszkedett az országos igazgatási rendszerbe, hogy az uralkodó és a kerület közé beiktatták a nádort. A szomszédos Hajdú Kerület hasonlóan működött. Ebben eltértek a megyéktől. A közigazgatás élén a nádor által kinevezett főkapitány állt, aki a főispáni és alispáni jogokat egy kézben egyesítette. A nádorral közvetlenül érintkezhetett. A felsőbb hatóságok felé is közvetített.¹⁸

A vizsgált korszakban Boros Sándor (1786-1798), majd Steöszel József (1798-1815) töltötte be ezt a tisztelet.¹⁹ Az alkaptány alispánhoz hasonló jogkörrel rendelkezett, de a főkapitánynál sokkal alárendeltebb szerepet töltött be. A Jászkun Kerület élén álló magisztrátus 1 kinevezett fő- és 1 alkaptányból, 1 választott fő- és 2 aljegyzőből, 1 levéltárnokból, 3 pénztárnokból 1 fő- és 2 alügyészből és egy számvevőből állt.

¹⁸ Bagi 1991. 49. o.

¹⁹ Palugyai 1854. 39. o.

Az 1751-es királyi reguláció tizedik articulusa szerint "a nagyobb és nehezebb dolgoknak elvégzésére pedig a kerületbeli kapitányokon és azoknak esküdtjein kívül négy táblabírók (assessorok), akik a vármegyék módja szerint a főkapitánnyal együtt fognak tanácskozni, az öregebbek és értelmesebbek közül kettő a Jász, kettő a Kun Kerületekből fognak választatni".²⁰

A felsorolt tisztségviselők mellé tehát négy palatinalis assessort (nádori táblabírót) választottak. Később őket a nádor nevezte ki.

A kapitányok jogot végzett, művelt emberek voltak. A nótáriusoktól kerületi, de az alsóbb szinteken is általában jogi végzettséget követeltek.

A kerületek élén kapitányok álltak. Hatáskörük a vármegyei szolgabírókét meghaladta, mert kezükben egyesült az adott kerület mindenféle ügyének irányítása. Mellettük esküdtek és comisáriusok működtek. A jászoknál 3 esküdt, 4 biztos, a kun kerületekben 2-2 esküdt és 2-2 biztos tevékenykedett. Az említett tisztségviselőket a kerületek közgyűlései választották 3 évenként. Melléjük a nádor kerületenként 2 táblabírót nevezett ki.²¹

A három kapitányi szék a jászoknál másodfokú bírói fóruma volt. Döntött a kerületbeli helységek közötti vitákban, és a 3000 Ft alatti adóssági perekben.

Egy-egy helység élén a főbíró állt a helyi ügyek és a törvénykezés legfőbb irányítójaként. Munkáját a 12 esküdtből (tanácsos) álló tanács segítette. A bírakat és tanácsosokat évenként választották, többnyire ugyanazokat, ezért a tagok legtöbbször csak halál esetén cserélődtek. A főbíró szinte kivétel nélkül a tanács tagjaiból került ki.

Az írásos teendőket a kinevezett főjegyző végezte (nagyobb helyeken aljegyző is dolgozott), munkája szakértelmet igényelt. A főbíró és az esküdtek végezték a törvénykezés első fokán a jogszolgáltató tevékenységet, többnyire csak a polgári perekben, ugyanis a büntetőperek első fóruma a főkapitányi törvényszék volt.

Kele József így ír róluk: "Minden községnek meg volt a saját külön tanács törvényszéke, amely a lakosság egymás közötti jogügyeit bírálta és intézte el ... bizony jogtudorok, diplomás törvényismerők nemigen voltak tanácsos uraimék között ... A tagadhatatlanul teljes joggal kívánt jelszó: a szóbeliség és közvetlenség ... A nótáriusokat jogvégzett egyénekből választották, akik a tételes jogra is figyeltek."²²

²⁰ Királyi reguláció 1882. 11. o.

²¹ Bagi 1991. 50-51. o.

²² Kele 1903. 363-364. o.

A Jászkun Kerület településein a főbírók sokkal szélesebb jogkörrel rendelkeztek, mint a jobbágyközösségek bírói, utóbbiaknak hatósági jogait a földesúri függőség korlátozta.

A vármegyék mezővárosainak bíránál komplexebb hatalom volt a kezükben. Jogilag homogén közösséget (a közösség minden lakója szabad ember volt!) irányítottak. A bíró hatalma a helység minden lakójára kiterjedt, a nemesekre is. Ebben a tekintetben a Hajdú Kerület jogszolgáltató tevékenysége hasonlít legjobban hozzájuk, és mindkettő – a Jászkun és a Hajdú Kerület is – ilyen szempontból a szabad királyi városok metódusához áll legközelebb.²³

Jogilag ugyan mindenkit szabad emberként ítélték meg, azonban a büntetés mértékében, módjaiban, a tárgyalás előtti fogva tartás idejének hosszúságában, kezességgel való kibocsátásban sokszor szembetűnő különbségek mutatkoztak a redemptus gazdák és a szolgálók vagy idegenek megítélésében, utóbbiak hátrányára.

Nánási Mihály 22 éves túrkevei lakos (Nánási János földbirtokos fia), és Kádár János 22 éves túrkevei szolgáló istállót törtek fel, abból nyeregszerszámot, béklyót, egy zsák árpát stb. vittek el. 25-25 pálcát kaptak büntetésül.²⁴

Az előző sorokban leírt egyforma büntetés csalóka is lehet, ugyanis amikor az ítéletben nem szerepelt a testi fenyegetés pénzbeli megváltásának lehetősége, azt a redemptus gazda és annak fia külön kérvénnyel akkor is elérhette, míg a szolgáló béres ezt nem tehette meg.

Tekintsük át ezután, hogyan működtek a bíróságok, miként folytak a vizsgálatok, kik hozták az ítéleteket.

A büntetőperек lefolytatása, és az ítéletek meghozatala a vizsgált időszakban Jászberényben, Félegyházán és Kunszentmártonban történt.

A XVIII. század második felében és a XIX. század elején tulajdonképpen még nincs is egységes magyar büntetőjog. Vannak ugyan büntetőjogi tartalmú dekrétumok a Corpus Jurisban, de maga a Corpus Juris olyan hazai törvények gyűjteménye, amelyeket hosszú történelmi fejlődés során a pillanatnyi szükségnek és a mindenkori körülményeknek megfelelően, terv és rendszer nélkül – a büntetőjog egészének figyelembe vétele nélkül – alkottak meg. A törvénycikkek gyakran ellentmondóak, végrehajthatatlanok, részrehajlóak. Jellegzetessége még a magyar büntetőjognak, hogy a törvényes vagy statutáris rendelkezések nem fogják át

²³ Bánkiné 1995. 91. o.

²⁴ JNSZ ML Jk. K. bp. Kunszentmárton 12. f. 4. k. 46. sz. 1802. aug. 4.

a jogterület egészét, sok büntetettre nem tartalmaz semmi rendelkezést a Corpus Juris, pl. természet elleni fajtalanság.²⁵

Ebben az időben a megyék, szabad királyi városok, kiváltságos kerületek, valamint a pallosjoggal felruházott földesurak rendelkeztek vérhatalommal, azaz a legsúlyosabb büntettek kivizsgálására, büntetőítéletek meghozására, és ezek végrehajtására kiterjedő pallosjoggal.

A büntetőeljárás a büntetendő cselekménynek a hatóság tudomására jutása (juttatása) révén indult meg.

Ha a jogellenes cselekmény megtörténte nyilvánvaló volt az eljárás (processus) azonnal megkezdődhetett. Nyilvánvaló volt a megsebesítés (cruentatió), verekedés (verberatió) és az emberölések túlnyomó része, vagy amikor tettenérés történt, illetve istenkáromlást nagy nyilvánosság előtt követtek el.

A jogellenes cselekmények nagy része már ekkor is rejtett büntetett volt. Az eljárás közvetett bizonyítékokra, gyanújelekre indult meg. A gyanújel (indicia) valamilyen adat, tény, körülmény, bármi, ami egy elkövetett bűncselekmény és egy vagy több személy közötti kapcsolatra utalt.

Gyakran történt feljelentés, feladás. A feladó (delator) nem vádló, csak egy büntetettre és a lehetséges elkövetőjére hívta fel a hatóság figyelmét. A feladás tehát nem azonos a középkori accusatioval, ahol a vádló büntetőjogilag is felelt, állítása valóságát neki kellett bizonyítania.

A feudális jogtudomány különbséget tett a távoli, közeli és az igen közeli vétekjelek, gyanújelek között. A távoli vétekjelek csak a nyomozás végrehajtására szolgáltattak némi támpontot. A közeli gyanújel már a tortúra elrendelésére is elegendő volt. Vétekjelnek számított pl. a büntetett előélet, a szolgálat (munka) nélküli életmód stb.

Végül meg kell említeni azt, hogy a gyanú és a vélelem is elég volt a büntetőeljárás megindításához. A gyanú azonban nem pletykára, szóbeszédre alapult, hanem tisztességes, megbecsült emberek véleményére. A vélelem tulajdonképpen prekonceptió, kiindulási alap. Bizonyos társadalmi helyzetű csoport tagjai csak bűncselekmények elkövetéséből éltek. Korszakunkban a vélelem a cigányokkal szemben érvényesült. Nincs jószáguk, munkájuk, lakásuk, akkor miből élnek? Büntettekben!

A Jászkun Kerület törvényszékei – több más bíróságtól eltérően – abban is kitűntek, hogy vélelem alapján házasságtörők ellen nem hoztak ítéletet: ezért a férfival csavargó nő büntetése, hogy vissza kell térnie férjéhez.²⁶

²⁵ Hajdú 1971. 31. o.

²⁶ Hajdú 1985. 307. o.; Hajdú 1985. 57-64. o.

A büntetőperes eljárás a feudalizmus korában az un. nyomozórendszer (inquisitorius) elvein épült fel. A bíróságok a tudomásukra jutott gyanú esetén vádemelés nélkül is megindíthatták az eljárást.

A nyomozás és a vizsgálat teljesen egybefolyt. Az eljárásnak ezt a részét investigációs szakasznak nevezi a jogi szakirodalom, mivel a hatóságok mindazon cselekményét magába foglalta, amelyek a törvényszéki eljárást megelőzték. A kerület (megye) tisztjei a gyanúsította(ka)t letartóztatták (befogták). A nemeseket csak tettenérés esetén lehetett szabadságuktól megfosztani. Gyanúsítás esetén szabadlábbon maradtak, kihallgatásukat beterjesztett írásos vallomásuk is helyettesíthette.

Az investigáció legfőbb aktusai: a gyanúsított kihallgatása, tanúszedés és kihallgatás, valamint a helyszíni szemle, látélet felvétele (visum repertum).

A közrendűek kihallgatásakor a XIX. század közepéig durva, sőt kegyetlen eszközöket is használtak. (A Jászkun Kerület vizsgált aktái között erre utalást nem találtunk.)

A törvényszék előtti, következő perszakban kínzást már nem alkalmaztak. Mária Terézia és II. József tiltó rendeletei (1776, 1783.) után az 1790–91-es országgyűlés a tortúrát az igazság kiderítésére alkalmatlan eszköznek deklarálta. Alkalmazását addig is betiltotta, míg a kiküldött bizottság (deputatio) végleges megszüntetésére javaslatot dolgoz ki.²⁷

A Jászkun Kerületben korszakunkban a vizsgálat végrehajtásában is a tortúra helyett a "jóságos vallatás" (examen benevolum) és a tanúk kihallgatása, vagy tudományvétel játszotta a legfontosabb szerepet.

A feudális büntetőeljárás a beismerést tartotta a bizonyítékok királynőjének, ezért ennek kicsikarására törekedtek még akkor is, ha egyéb bizonyítékok is rendelkezésre álltak. Pl. igen közeli vétejjel megléte esetén a bíróság már a rendes büntetést is kiszabhatta. Az examen benevolum célja az volt tehát elsősorban, hogy a befogottat a büntett elkövetésének beismerésére bírják, mert a beismerő vallomás, ha a bíróság előtt hangozott el, vagy ott megerősítették, teljes értékű bizonyítéknak számított.²⁸

Jelentősége az ügyészi előterjesztésekből és az ítéletek szövegezéséből is kitűnik. Íme néhány szokványos szövegrészlet a peres iratokból: X és Y "tulajdon vallásaikban maguk sem tagadják", vagy X "a tulajdon A betű alatt foglalt vallástételében önként elismeri", vagy X és Z "önként megvallják benevolumaikban ..."

²⁷ Hajdú 1971. 250. o.; Bónis-Degré-Varga 1996. 176-177. o.

²⁸ Hajdú 1971. 250. o.; Hajdú 1985. 91. o.

A vallatás másik formája a tudományvétel, vagy a tanúk kihallgatása, hatósági vallatás (inquisitio magistratuális) arról, hogy a bűncselekmény elkövetőjéről mit tudnak, a cselekményt látták-e stb.

A kihallgatásról jegyzőkönyvet vettek fel. Ennek papírra vetése a jegyző (nótárius) feladata volt. A lap bal oldalára a kérdéseket írták, jobb felől a befogottak válaszait rögzítették. Ki vagy? Miért vagy fogva? Voltál-e már befogva, büntetve? Ha igen, miért? Hogyan, s miért követted el a bűncselekményt?

A vádlott(ak) és a tanúk vallomását, a helyszíni szemle leírását, a visum repertumot külön-külön az abc nagybetűivel jelölték. Ezek alapján készítette el az ügyész a vádoló szöveget, hivatkozva a megfelelő dokumentum betűjelére.

A kihallgatás a megyénél a szolgabíró vagy esküdtje, a városnál az egyik jegyző vagy a fiskális, az uradalomnál a fiskális kötelessége volt. A Jászkun Kerületben az adott helység főbírája vagy esküdtje, kerületi szinten a commissarius és a fiscalis végezte. A kihallgatások szabályozásával a jászkunok estében még a későbbiekben találkozunk.

A felsorolt tevékenységek alkalmával készült iratokat és az esetleges tárgyi bűnjeleket a nyomozást végző hatóság (szolgabíró, városskapitány, kerületi kapitány stb.) az összefoglaló jelentés kíséretében, a letartóztatottakkal együtt a megye, kerület, város tiszti ügyészéhez küldte be. A vádat, mint közvádló a XVI–XVII. századtól – amikortól a magánvádas bűnperek megszűntek – a törvényhatóság (megye, város, kerület), vagy az uradalom ügyésze képviselte.

A vádat az ügyész a tárgyaláson előszóban adta elő. A nemesek esetében vádlevelet készített, ha a közgyűlés a vád alá helyezés mellett döntött. A vádlottak s a hivatalos investigáció során kihallgatott tanúk terminusra való előállítására is a tiszti ügyész feladata volt.

Ezek után jutott el az ügy az eljárás legfontosabb szakaszához, a törvényszék előtti tárgyaláshoz. Az eljárásnak ez a szakasza kétféleképpen folyhatott le: szóbelileg (sommásan), vagy írásbelileg (sollemniter).

A nemeseknek minden, később a jobbágyok súlyosabb ügyei is (legalább 3 évi rabságot maguk után vonó cselekmények) írásbeli perben kerültek elintézésre. Az ilyen eljárásnál az ügyvédi képviselet megengedett, sőt bizonyos esetekben kötelező volt.

Az írásbeli per első szakaszában történt meg a perfelvétel, (levata) a perjegyzőkönyv első ívének felfektetése. Ezen az ügyész előterjesztette a vádat, és az elmarasztalás kérelmét. A felperes, a vádló (actor) a tiszti ügyész, az alperes a vádlott, aki az idézésre személyesen tartozott megjelenni.

A levata után a védő különböző perhalasztó, illetve alaki kifogásokkal (excepciókkal) igyekezett pozícióját erősíteni, vagy időt nyerni.

A továbbiakban az érdemi vita (allegátiók) szakasza következett, szintén kizárólag írásban. A per sorsa tulajdonképpen ebben a részben dőlt el, az ügyész és az ügyvéd egymást váltogató feljegyzéseiben. Az ügyész a bizonyítás végett ismertette az esetleírást (species facti), a visum repertumot, a tanúvallomásokat. Utóbbiakat a tanúk bíróság elé állításával authenticaltatta (hitelesítette). A védő bemutatta a védelem érdekében tett tanúvallomásokat, és az egyéb dokumentumokat. Igyekezett az ügyész állításait invalidálni (erőtleníteni). Az ügyész a viszontválaszában az ügyvéd állításait igyekezett gyengíteni. Így szaporodtak a perjegyzőkönyv oldalai. Olykor a bíróság közbeszóló ítéletekkel foglalt állást a vitában, amelyeket szintén bevezetett a bíróság jegyzője a perestbe.²⁹

A kifogások és feleletváltások számát országos rendelkezések korlátozták a perek idejének rövidítése érdekében. Ezekhez igazodott a Jászkun Kerület statutuma is. "A prókátorok köteleztetnek, hogy mennél rövidebben allegállyanak, a kifogásokat, melyek közül hárommal élhetnek, csupán egy terminuson, és két feleletben azonnal feltegyék, valami pedig a meritumot (lényeges részt), vagy magát a pernek tárgyát illeti, mind azt három feleletben bérekesszék, negyediket tenni nem szabad".³⁰ A korlátozások ellenére az írásbeli perek hosszú évekig elhúzódhattak.

A szegények, főleg a nem nemesek ügyeiben a hivatalból "kiküldött" védőnek a per elnyújtása nem állt érdekében, a kifogások és allegátiók szakasza rövid volt. Az ügy a levata után mindjárt a meritumra tért. Így az eljárás egy-két törvényszék alatt befejeződött.

A büntetőügyek legnagyobb részét szóbeli (sommás) eljárásban tárgyalták. Ebben az ügyvédi védelem ekkor már nem volt megengedve. A XVI–XVII. században még az úriszék elé állított jobbágyot is ügyvéd segítette a büntetőpereknél. Igaz, nem jogot végzett prókátor, hanem valamelyik jó beszédképességű társa. Az ügyvédeknek az 1769-es első ügyvédi rendtartásig, hivatásuk ellátása nincs semmiféle képesítéshez kötve. A vizsgált periódusban a parasztság legnagyobb része már nem az úriszék, hanem a megye juriszdikcója alá tartozott.³¹

A szóbeli per is tulajdonképpen egyszerűbb formák között (kevesebb alakissággal) vezetett írásbeli per volt, amely rendszeren egy törvényszéki ülésen befejeződött.

Az ügyész a perfelvételre kitűzött napon előszóban terjesztette elő a vádat. Az előállított vádlott előadta vallomását, kihallgatták a tanúkat (vagy

²⁹ Bónis-Degré-Varga 1996. 175-181. o.

³⁰ Jászkun Statutumok 1882. 5. o.

³¹ Hajdú 1971. 34. o.

azok korábban előadott vallomását authenticálták), majd a bíróság meghozta az ítéletet.

Szóbeli perben jogorvoslatra nem volt mód. Régebben a büntetőpercek általában nem voltak fellebb vihethők. A XVIII. század vége óta csak az olyan három évnél súlyosabb szabadságvesztéssel járó ítéleteket fellebbezhette meg nem nemes, amelyek írásbeli perben folytak.

A végítéletre kitűzött pert a bíróság jegyzője ismertette a törvényszék előtt referátum formájában. Hosszabb perjegyzőkönyv, terjedelmes dokumentumok esetén a referátum (reláció) nem lehetett beható. A tiszti ügyész még az ítélethozatalkor is részt vett a tanácskozáson, de szavazati joga nem volt. A bírósági ülések ebben a korban még soha sem nyilvánosak.

Az ítélet korszakunkban is tartalmazott indoklást, de a rendelkező rész és az indoklás még nem különült el.

A deliberatum est (végítélet) meghozása után azt a vádlott előtt kihirdették, akit többnyire a börtönből, megvasalva állítottak elő. Erre utalnak a következő, rendszeresen előforduló kifejezések is: "raboskodó XY-nak az a bűne", vagy "vasban jelenálló XY".

A kezeségen kibocsátottaknak valamint a szabadlábon védekező nemeseknek is kötelező volt megjelenni az ítélethirdetésen, őket az ítélet kihirdetése után tartóztatatták le, ha az súlyosan elmarasztaló volt.³²

A befogottakat kezeség ellenében a vizsgálat idejére, szabadlábra helyezhették. A vizsgált korban ez sok esetben előfordult, főleg a redemptus gazdák és fiaik büntetőperénél figyelhetjük meg. Ilyenkor a vádlott reverzálist is adott, hogy majd az idézésre megjelenik a törvényszék előtt.

Az ítélethirdetés után sok esetben nem ért véget az ügy, lehetőség szerint a perorvoslati szak következett. Az 1790-91. évi 43. tc. értelmében a büntetőpercek tömege vált fellebbezhetővé. A szóbeli perben hozott ítéletek általában az említett törvénycikk megjelenése után sem orvosolhatók. Az írásbeli pereket azonban már általában appelláció követte, mert a büntetés elérte a három éves rabságot, amelytől a nem nemes is tovább vihette a pert. A halálos ítéletek ellen a védő köteles volt fellebbezni. Fellebbezés esetén – amelyet az eljáró törvényszék deliberátummal engedélyezett – a megye, kiváltságos kerület stb. a per összes iratait felterjesztette a királyi táblára. Itt a fellebbező fél, a vádlott lett a felperes, a törvényhatóság ügyésze, aki első fokon a vádat képviselte, alperes lett. A királyi tábla csupán a felterjesztett iratok alapján ítélkezett, így egy-egy ülésen több per is elintéződött.

A törvényszékeken indult ügyek harmadfokon a hétszemélyes tábla elé kerültek. A hétszemélyes táblai tárgyalás ugyanúgy folyt le, mint a

³²

Bónis-Degré-Varga 1996. 178-181. o.

fellebbezett bűnpereké a királyi táblán. A Jászkun Kerület büntetőügyeinek fellebbezésére is az országos szabályok voltak az irányadók. A királyi tábla a hozzá visszakérült iratokat a két tábla közös ítéletlevelével visszaküldte a felterjesztő törvényhatóságnak a végrehajtás végett. Amennyiben a hétszemélyes tábla is halálos ítéletet szabott ki, az ügy kegyelmi úton az uralkodó elé, a magyar királyi kancelláriához került.

A királyi elhatározás után a kancellária is az első fokon ítéletet hozó hatóságnak küldte vissza a jóváhagyott, vagy kegyelemből megváltoztatott határozatot végrehajtás végett. A királyi curiától vagy a kancelláriától visszaérkezett döntést az első fokú törvényszék az elítélt előtt kihirdette.

Az ítélet lehetett hosszabb szabadságvesztés, (amelyet korszakunkban többnyire közmunkában töltöttek), testi fenyítéssel és bőjtjellegű szigorításokkal súlyosbítva, vagy halálbüntetés.

A kivégzés eszköze ebben az időben a pallos és az akasztófa volt. Az ítélet végrehajtása kiküldött hatósági személyek (kiküldött bíró, esküdt, az ügyész és a kapitány) jelenlétében történt.³³

A Jászkun kerületekben az általunk vizsgált időben a büntetőperek döntő többségét a sommás perek adták, de védőügyvéd közreműködésével lefolytatott ügyek iratai is szép számmal olvashatók.

Jegyzőkönyvet a törvényszékek munkájáról is vezettek a XVIII. sz. közepétől a Jászkun Kerületben. Így, szerencsére nemcsak a periratokra kell hagyatkozni tevékenységük feltárása során. Ezekbe e könyvekbe írták be a fontosabb büntetőperekhez tartozó kérvényeket, intézkedéseket. Azokat a hiányosságokat, és a megszüntetésükre hozott rendelkezéseket is megőrizték ezek a feljegyzések, amelyeket a bűnüldözés és feltárás hatékonyságának fokozása érdekében hoztak. Amikor például a félegyházi törvényszék tagjai azt tapasztalták, hogy sok az elferdített, nem használható tanúvallomás, rendelkeztek a tanúk kihallgatásának módjáról: "némely helyeken azon rabok ellen állított tanúknak vallomásai csak confrontáció (szembesítés) és benevolum examen formán adódnak elő, sőt némelyiknek a vallásában csak úgy tétetik a provocatio (megkérdezés), hogy a szerént vall, mint az első vagy második tanú, mely nagy rendetlenséget mutat. Ezért meghagyatik, hogy ezentúl a tanúknak vallásai formális inquisitióban, előre bocsátván a dologhoz alkalmazott kérdéseket tétessenek fel és minden tanúnak vallása, amint a kérdéseknek rendire előadja, íratasson be, mely ekképpen végzendő inquisitióban a helybéli bírán kívül egy tanácsbéli, egy notárius legyen jelen, kik a tanúkat előre meghiteltessék, mely rendelés az okáért currens által hírül tétetik".³⁴

³³ Bónis-Degré-Varga 1996. 183-185. o.; Stipta 1998. 77. o.

³⁴ Jászkun Kerület Büntetőperek jegyzőkönyve 1799-1822. 1799. jún. 3. 2. pont

A június 3-án Félegyházán hozott rendelkezést 1799. dec. 13-án Kunszentmártonban Steöszel József palatinális kapitány "elől ülésével" (elnökletével) tartott törvényszék alkalmával is rögzítették, és ki is egészítették.

"Tapasztalván, hogy a Criminális dolgokban a tanúknak vallásai benevolum examen formán vetődnek, azért a kiszabott rendelkezésnek egyenlő megtartására a helybeli bírának s nótáriusoknak meghagyatik, hogy valamint civilis, úgy criminális dolgokban minden tanúbizonyságoknak vallásait ezentúl formális incvisitióba foglalják, és azon vallások mellett bal oldalról annyi ürességet hagyjanak, hogy az authenticatiót (hitelesítést) oda lehessen írni, azonban főben járó dolgokban megteendő inquisitiókat (tanúvallatás) helyben vagy közel lakó magistruális tiszt urak végezzék!"³⁵

Kerületi szinten a kihallgatásokat a commissáriusok (biztosok) végezték valamelyik esküdt részvételével, és persze jelen kellett lennie egy jegyzőnek, a kérdésekre adott válaszok leírására. A kerületi kapitányok a két kerületi táblabíróval együtt ítéleztek. A főkapitányi törvényszék a Jászkunországban a sedria szerepét látta el.

A törvényszékeket többnyire a főkapitány vagy az alkapitány elnökletével tartották. A bíróság tagjainak nagy része jogász végzettségű. Tehát a kerületi és főkapitányi törvényszékek messze felette álltak a Kele József által jellemzett helyi bíróságoknak szaktudás szempontjából. A további fejezetekben ismertetett perek során többször fogunk találkozni Fazekas András nevével, akit a törvényszék a vádlott védelmére kirendelt. Ebből arra következtetünk, hogy a vádlottak védelmét a vicefiscalis gyakorolta. Valamely ügy részleteinek kivizsgálására, vagy lebonyolítására a bíróság tagjai közül küldtek ki bizottságokat, vagy egyes személyeket.

Az I. Jászkun Statutum szerint ítélezni az aratás idejének kivételével mindig, ítéletet végrehajtani még aratáskor is lehetett. Ha végigtekintünk a jegyzetekben felsorolt megítélések időpontján, láthatjuk, hogy a kerületek törvényszékei ezt a rendelkezést következetesen betartották. Egy-egy "rabokat ítélő" fórum 1-2, esetleg 3 napig tartott általában, ezen idő alatt a bírák testületének hol kevesebb, hol több ügyet kellett büntetés kiszabásával, vagy felmentéssel lezárni.

Pl. 1799. június 6-án Kunszentmártonban 6, február 11-én Jászberényben 9, november 4-én Jászberényben 13, 1800. november 13-án Jászberényben 15, 1802. február 8-án Félegyházán 17, augusztus 4-én

(a továbbiakban Jk. K. bp. jkv. 1799-1822.)

³⁵ Jk. K. bp. jkv. (1799-1822.) Kunszentmárton, 1799. dec. 13. 2. pont

Kunszentmártonban 6, augusztus 24-én Félegyházán 8, november 13-án Félegyházán 5, december 29-én Jászberényben 11 pert folytattak le.

1802. február 8-án a Félegyházán összeült törvényszék 101 rabot ítél el.³⁶

A jászkun perekben legfelsőbb fokon a nádori törvényszék ítél. Ennek elnöke a nádor, tagjai: 2 főúr, a hétszemélyes tábláról 2 bíró, 1 helytartótanácsbeli tanácsos, és a jegyzőkönyvvezető nádori titkár voltak. A kerület büntető ügyekben pallosjoggal (*jus gladii*) rendelkezett.³⁷

Családi békét, nemi erkölcsöt sértő büntettek

A Jászkun kerületek törvényhatóságainak működését ismertető vázlatos bevezető, és a büntetőperek lefolyásának általános leírása után, most már a periratok alapján szeretnénk bemutatni, hogy konkrétan milyen morális és egyéb bűnöket követtek el a jászkunok 1797 és 1802 között, és milyen büntetésekre ítélték őket tetteikért a bírások.

A paráznaság a nemi erkölcs elleni cselekmények tág körét foglalja magába, általában a házasságon kívüli nemi élet, a hatodik parancsolat áthágása tartozik ide

Magyarországon a XVIII–XIX. sz. fordulóján már átalakulóban voltak az erkölcsök. Ez tükröződik a bírói eljárásokban is. Nem avatkoztak az emberek életébe, csak botrány esetén.

A jog különbséget tett a paráználkodás, bujálkodás és a szajhálkodás között.

Ha a nő hajadon volt, vagy özvegy, akkor paráználkodás történt, és a férfit tekintették bűnösnek. A bujálkodás és szajhálkodás elkövetője az a nő volt, aki sűrűn váltogatta partnereit. Előfordult, hogy a nem házas fiatalok közötti szerelmi kapcsolat is bíróság elé került.

"Góz Sára szabad személy e törvényszék előtt (Kunszentmárton, 1799.jun.6.) megvallja, hogy ő nem Nagy Sándortul, hanem Gyűjtő Antaltul esett teherbe, mellyet ez el is fogad, és az házassági összekölésre magokat ajánlották, minek utána nevezett Góz Sára a gyerekét el fogja szülni, és ezen összekelésen Góz Sárának Atyja is megnyugodott, azért is szabadon elbocsátattnak, úgy Nagy Sándor is, mint általak kimentetett, elbocsátatik."³⁸

³⁶ Jk. K. bp. jkv. (1799-1822.) Félegyháza, febr. 8.

³⁷ Stipta 1998. 78. o.

³⁸ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Jászkun Kerületek Büntetőperek 11. füzet 4. kötet 9/a szám. 1799. jún. 6.

(A továbbiakban JNKSZ ML Jk. K. bp.)

A Jászberényi törvényszék 1800. szept.13-án Szalkási Antalra 20 vesszőbüntetést szabott ki. Aki "Szikszai Susánna házához cselédül menvén, említett gazdaasszonyával úgy összesövetkezett, megbarátkozott, hogy se feleségével, se gyerekeivel nem gondolván, s ezeket ott hagyván, hosszabb ideig majd minden éjszaka háziasszonya szobájába járt hálni, s azzal egy ágyba feküdvén, vele is virradott ottan... Reservális adása után se, sőt bírói páltza által sem szoktatták el mindeddig Szikszai Susanna házától."³⁹

Hajdú Andrást 1802. február 8-án Félegyháza bírása ítélte meg. "Csikós Évával huzamosabb ideig titkos szövetségben élvén, véle annyiszor, amennyiszer alkalmatossága lehet, testi képpen közösködött, és ennek felette ugyan Csikós Évától egy tolvajlott juhot is által venni vakmerősködött. 25 pálcára büntették a majsai 30 éves, feleséges juhászt. Csikós Éva 37 éves félegyházi lakos Bodor István hitvese "rút életét elvállalni nem kívánja, sőt Hajdú Andrással való szövetsége ellene nem is próbáltatva büntetés nélkül szabadon bocsájtatik."⁴⁰

Nagyobb büntetést kap Jászberényben 1800. okt. 13-án Nagy József. Ő Bugyi Anna özvegyasszonnyal "testi képpen közösködött" és "feleségének elvesztésében is szándékoskodott légyen". 40 érzékeny pálcára ítélték. A gyerek, akit tőle "kapott" Bugyi Anna, meghalt, ezért tartást fizetnie nem kellett. Bugyi Anna büntetése 2 heti áristom volt. Egymástól is eltiltották őket.⁴¹

A következő esetben a beismerő vallomások hiánya, illetve visszavonása miatt nem hoztak ítéletet. Kunszentmárton 1800. október 9.

Czeglédi Mária sógorával, Szűcs Mihállyal, és annak szolgálójával, Lukács Tóth Andrással paráználkodott saját és Tóth vallomása szerint. Szűcs Mihály tagadta a dolgot. Később Czeglédi Mária is azt vallotta, hogy férje kínzásaival vette rá a vallomásra. Ő is, és Tóth is visszavonta a vallomását. Szabadon engedték őket. Czeglédi Mária 31 éves, türkevei születésű, Madarasi Szabó János felesége volt.⁴²

A Districtusokban a nős-paráznaság sem ismeretlen. "Faragó Anna házas személy, és Szakál István nőtelen, noha e törvényszék előtt vakmerően visszahúzták vallásokat, hogy ők 8. esztendőktől fogva együtt parázna életet éltek légyen, ezen visszahúzásoknak hitel nem adatik, azért is mint feslett, és botránkoztató életűek Faragó Anna ugyan 20 érzékeny korbács, Szakál István pedig 30 pálcautésekkel, fenytetni rendeltetnek egymással oly módokkal

³⁹ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 11. f. 4. k. 45. sz. 1800. szept. 13.

⁴⁰ JNSZ ML Jk. K. bp. Félegyháza 12. f. 3. k. 7. sz. 1800. okt. 13.

⁴¹ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 11. f. 4. k. 47. sz. 1800. okt. 13.

⁴² JNSZ ML Jk. K. bp. Kunszentmárton 11. f. 6. k. 9. sz. 1800. okt. 19.

eltiltatván, hogy valahányszor együtt találtatni fognak, az helybeli bíróság által mindannyiszor a férfi 30 pálcával, az asszony 20 korbáccsal büntetessenek".⁴³

A következő esetről Töröcsik Józsefné (Halasi Rosália) a béressel, Tóth Elekkel kerül nős-parázna viszonyba, "és testi képpen hat ízben közösködni bátorkodtak". Az asszonyt 24 korbácsra ítélték, amelyet készpénzzel megválthatott, Tóth Elek 24 pálcaütést szenvedett, és "meghagyatik, hogy nem Alsószentgyörgyön, hanem másutt álljon szolgálatba".⁴⁴

"Pál Ferentz, és Borbás Ágnes ... tilalmas és nagyon botránkoztató összejövetelek" Nagy Mihály "kerítő által" történt. "Nem gondolván a Szent Szék által egymástól lett eltilalmaztatásokkal." Borbás Ágnes 25 korbácsra, Pál Ferencet 25 palcára ítéli Félegyháza törvényszéke 1799. október 10-én, de a kerítő büntetése sem volt kisebb. Nagy Mihály is 25 palcát kapott.⁴⁵

Valamely megbántott hölgynek áldozatul eshet a férfi becsülete. Ilyen helyzetbe kerül Puskás János 32 éves madarasi mesterember. "Koldus lánnyal való nős-paráznaság" volt ellene a vád. A "koldus lány" (Farkas Sára 40 éves) bement a műhelyébe, kenyérral kínálta, de az nem kellett neki. Ő kiteszigálta a műhelyből. Lehet, hogy ezen haragudott meg a lány. A paráználkodás nem bizonyosodott Puskás Jánosra. Szabadon engedték.⁴⁶

Nem volt nehéz a paráználkodás bebizonyítása, ha a nő teherbe esett. Kuszi Anna 38 éves, férje Bukor János, 9 esztendeje "Regimentbéli katona", Torma István 24 éves nőtlen bérestől "teherbe esvén, leány gyermekét nem régiben szülte el." Torma István 30, Kuszi Anna 20 pálca büntetést kapott 1802. aug. 24-én a félegyházi törvényszéktől.⁴⁷

A gyerek tartására általában 24 Ft megfizetésére kötelezte a Kerületek bírósága a férfit. Ennyit fizetett László József is, aki teherbe ejtette Kovács Ilonát. Miután feleségét elűzte, Kovács Ilonát, (kit férjével megúttatott) hogy "botránkoztató életét szabadon folytathassa, házába fogadott" Halas városában, "egyszerre elszenvedendő 50 kemény palcára" ítélték.

Kovács Ilona, kit törvényes férje (Bódi János) megverésével is vádoltak "Halason, minek utánna a gyermek szoptatásától meg fog

⁴³ JNSZ ML Jk. K. bp. Félegyháza 11. f. 5. k. 32. sz. 1800. máj. 9.

⁴⁴ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 11. f. 5. k. 7. sz. 1800. ápr. 5.

⁴⁵ JNSZ ML Jk. K. bp. Félegyháza 11. f. 2. k. 37. sz. 1799. okt. 10.

⁴⁶ JNSZ ML Jk. K. bp. Kunszentmárton 11. f. 4. k. 10. sz. 1799. febr. 11.

⁴⁷ JNSZ ML Jk. K. bp. Félegyháza 12. f. 3. k. 15. sz. 1802. aug. 24.

menekedni... egy ízben elszenvendő érzékeny 30 korbácsütésekkel büntettetni rendeltetik" 1802. február 2-án Félegyházán.⁴⁸

A terhes nőkre a testi büntetés végrehajtását általában a gyermek megszülése, vagy a szoptatás befejezése utánra halasztották.

Az előbb említett 24 Ft tartást nem mindig egy illető fizette. 1801. április 10-én Félegyházán helyi lakosok ellen hozták a következő ítéletet.

"Papp István (33 éves asztalos legény) meg is vallja, hogy Baksinéval egy köze volt, azért a gyereki tartásának a felét 12 Ft fogja fizetni.". Még 2 heti áristomot is elszenvedett. "Pintér Mátyás (50 éves mesterember) pedig, ki magát az oda való járással nagyon gyanússá tette, a más felét fogja viselni azon gyereki tartásnak. Mint mesterember az áristomot 12 forinton megválthatja. Ő a bűnét egyébként nem ismeri el."⁴⁹

A paráznság és a kurválkodás, szajhálkodás között sokszor nehéz volt különbséget tenni. A szajhálkodókat többször a születésük helyére küldték vissza, vagy a városból, a megyéből kitiltották.

Fábiány Anna (20 éves) már máskor is büntetve volt paráználkodásért, "feslett életét folytatta", ezért "születése helyére, Majsára visszaküldetik, elmenetele előtt 12 korbácsütéseket fog szenvedni".⁵⁰

Jászberényben 1802. december 29-én a következő ítélet született:

Pál Iona "nős-parázna Jánoki Istványtúl terhet kap". Efféle bűnért mindketten voltak elmarasztalva. Most Jánoki (38 éves, feleséges obsitos katona) 20 pálcaütést szenvedett. Pál Ionát 20 érzékeny korbácsra ítélték, és eredeti helyére visszaküldték, "többé ebben a megyében lakni ne bátorkodjon."⁵¹

Előfordult, hogy "csak" szabadságvesztés volt az ítélet, testi fenyítés nélkül. Jászberény ítélőszéke 1802. május 31-én Szabó Annát, aki (32 éves, Juhász László felesége) "szörnyű botránkoztató tisztátalan életet" élt már több esztendeje, 1 hónapi áristomra, minden héten 3 napi böjttel megnehezítve marasztalták el.

Bolyta István, ki Szabó Annát "levette a lábáról" 12 palcát kapott, amit 12 forinton megválthatott.⁵²

Házasságtörésnek számított a férj illetve a feleség elhagyása, a huzamosabb távollét is.

"Férjeket elhagyó, hamis passzusokkal ide s tova tsavargó és tisztátalan személyek" Tóth Ilus és Harkai Boris. Tóth Ilus Orosházán, ahol

⁴⁸ JNSZ ML Jk. K. bp. Félegyháza 12. f. 4. k. 4. sz. 1802. febr. 8.

⁴⁹ JNSZ ML Jk. K. bp. Félegyháza 12. f. 3. k. 6. sz. 1801. ápr. 10.

⁵⁰ JNSZ ML Jk. K. bp. Félegyháza 12. f. 3. k. 5. sz. 1801. máj. 1.

⁵¹ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 12. f. 4. k. 26. sz. 1802. dec. 29.

⁵² JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 12. f. 4. k. 22. sz. 1802. máj. 31.

utoljára tartózkodott, két tanú szerint Simony nevezetű göbolyöstől gyereket is kapott. "Hanem azt maga tudja hol? és mi móddal gonoszul elvesztette." Ennek bizonyítása nem sikerült. Az ítélet 1801. február 28-án elég enyhe volt. Tóth Ilus 24, Harkai Boris 12 korbácsütést kapott, és "urával egygyütt lakni köteleztetik". A Harkai Borisét azonban megváltoztatták. " Hadnagy Herok György hitelesen jelenti, hogy midőn H. Borist a garáditson felfelé vezette vissza a tömlőtzebe, ilyen vakmerő kifejezéseket tett: b....m atta itt bizon nem b...ol, értvén a férjét, tovább is még nevetségesen szabad már b...ni, én bizony nem leszek jobb." "... megmutatván megrögzött rosszását", sententiáját súlyosbították 2 hónap tömlőre, ennek elején és végén 25-25 kemény korbácsütésekre.⁵³

A házasságtörés sokszor más bűnökkel is párosult, ami persze maga után vonta az elmarasztalás növekedését is.

Nagy József és Bugyi Panna már régebben is büntetve volt az egymással való paráználkodásért. A férfi már "maga feleségét is igyekezvén el veszteni", múlt évben Sententiastatva volt.

Most Bugyi Panna terhes lett. Szolnokra mentek orvoshoz, "hogy a gyereket el tsinálnák". Nagy József már útközben meg akarta fojtani Bugyi Pannát, de nem sikerült. Szolnokon Fejér Mátyás orvosnak 4 ökröt ígért, "hogy vagy magát Bugyi Pannát, vagy legalább a méhében levő gyermeket valamely itallal vesztené el." Ezért Jászberény törvényszéke 1 évi sanyarú rabság elszenvedésére, és két ízben ráverendő 100 palcára ítélte. Bugyi Panna a gyermek megszülése után 2 hónapi aristomot kapott.⁵⁴

A vérfertőzés (incestus) az olyan személyek közötti nemi kapcsolat, akik a törvény szerint házasságra nem léphetnek.

A házastárs rokonaival (sógorokkal) létesített "testi közösködés" is ilyen volt. Kunszentmárton bírósága 1799-ben "Fekete Mihály, és Szabó Sára a sógorságnak 2dik grádusában lévő atyafiai... egymás közt testiképpen közösködni bátorkodtak". De Szabó Sára saját és a tanúk vallomása szerint másokkal is paráználkodott, "így kétséges, kitül kapta a méhében lévő gyermeket."

"Fekete Mihály ugyan egyszerre elüttendő 30 pälcaütésekre, mind az által megváltás mellett, a Cassába 15 forintot befizetvén, Szabó Sára pedig gyermekágyának kifekvése után három holnapi árestumnak elszenvedésére ítéltettek."

Hogy miért a sógort nevezi meg gyermeke atyjának Szabó Sára?

⁵³ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 12. f. 1. k. 20. sz. 1801. febr. 28.

⁵⁴ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 11. f. 4. k. 26. sz. 1799. nov. 4.

"Mínthogy a bátyámtól való gyereke meghólt, attól tart, hogy ha férje is meghal, a' házat tőle elvegyük. Azt gondolta tehát, hogyha a' gyermek enyém lesz, nála marad a ház, mint azt Szöllősi Sárának is mondta." ⁵⁵

A következő, Kunszentmártonban 1799-ben tárgyalt ügy egyszerűbb volt. Tóth István és Kályi Erzsébet "vér ellen való parázsnaságnak bűnével vádoltatnak." Tóth István öccse Tóth Jánosnak, Kályi Erzsébet volt férjének.

Az 1723. 11. Articulus 3. cikkelye szerint büntetésük halál lenne, de kegyelmi kérvényt nyújtanak be. A királyi Resolutió megérkezéséig eltiltják őket az együttlakástól. A kegyelem megérkezett. ⁵⁶

Az anyós és vő közötti, közmondásosan rossz viszony más előjelet is vehetett.

"Nagy Mátyás feleséges személy, úgy Magyar Sára annak özvegy napája meg vallják, hogy... vér ellen való parázsnaságba elegyedni, és több ízben testiképpen közösködni vakmerőködtek". Nagy Mátyás "lelkiesmeretének ösztönzésére említett Napáját el hagyván Túrra költözött..."

Fiscus által kért halálos büntetés alól kivétetvén, mindketten mától fogva egy esztendeig tartandó sanyarú tömlőczre ítéltettek. Nagy Mátyást kimenetelkor még 20 pálcával is sújtották. ⁵⁷

A nemi erőszaknak (struption) már a kísérletéért is 40-60 pálca büntetést kaptak az elkövetők. A sértett kiáltozására összefutók többnyire megakadályozták a végkifejletet. A következő esetekben is ez történt.

Vecsei Mihály "a mezőre menvén Lovainak onnan lejendő hazavétele végett, amint kint a mezőn Perjéssi Ilona nevű leánykával, aki hasonlóképpen lóért ment, öszveakadt volt, először attól tít kérvén és annál fogva belekötvé, kezdte mindjárt a' melyét fogdosni, azután midőn annak bűja kívánságának nem engedett és kiabált volna a' Leányka, azt a Födre is leejtvén, ott Szemermit felfedezni, mellédűlni és száját is, hogy ne kiálthasson bedugván, szüzességétől erőszakkal megfosztani próbálni vakmerőködött."

A kísérlet "jutalma" 40 érzékeny vesszőütés volt. ⁵⁸

A nemi erőszakként induló ügy megítélése a vizsgálat során módosulhatott. 1801. szept. 27-én Jászberény törvényszéke Durogi Ádámra "erőszakkal el követett tisztátlanságért és nős-parázsnaságért" halálbüntetést kért.

⁵⁵ JNSZ ML Jk. K. bp. Kunszentmárton 11. f. 4. k. 3. sz. dec. 13.

⁵⁶ JNSZ ML Jk. K. bp. Kunszentmárton 11. f. 3. k. 19. sz. 1799. okt. 13.

⁵⁷ JNSZ ML Jk. K. bp. Kunszentmárton 11. f. 4. k. 9. sz. 1799. jún. 6.

⁵⁸ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 11. f. 4. k. 44. sz. 1800. szept. 13.

A Ladányi mezőn az út mellett "Besenszegi Lakos Kecő János feleségét körülvévén azt megfertőztetni ... vakmerősködött". Az erőszakot az asszony állítja, "de világosan be nem próbáltatta". Tehát az erőszak nem bizonyosodott be, de "a raboskodónak vétke nagyon terhesebb azzal, hogy ... az asszonyt az út mellett háborgatta". (Az erőszak út melletti elkövetése minden esetben súlyosbító körülménynek számított.)

Durogi a közösködést megvallja az általa azelőtt nem ismert asszonnal, de az erőszakot tagadja. Büntetése "egyszerre el üttendő 40 kemény páltza".⁵⁹

Ezeknél az ügyeknél az orvosi vizsgálat szerepe fontossá vált. Az inzultált kislányok esetében a szüzesség elvesztését, vagy éppen fordítva, a meglétét orvosi "Bizonyító Levél" támasztotta alá.

"Gordos Istvány ... Bódi Klára leánykát huzamosabb ideig parázna és buja indulattal, s más fajtalan tselekedeteivel a' paráznaságra ingerelte és rajta erőszakot tenni tellyes igyekezettel vakmerősködött." Mivel az orvosi bizonyító levél szerint a "leánykának megszeplősítése... meg nem történt", a Fiscus által kért halálos "büntetéstől kimentetik...", "egy ízben elszenvedendő 60 érzékeny vesszőütéseknek elviselésére Sententiáztatik".⁶⁰

A következő esetről az a figyelemre méltó, ahogy a kunszentmártoni bíróság a "13 esztendő leányka, Györfi Erzsébet" feldúlt lelkiállását tovább háborgatni nem akarta. Fertáts Istvány az erőszakot elismerni nem akarta. "Illy borzasztó és szemérmes kinyilatkoztatásokat azonban a leánykától ok nélkül felfesztetni, még csak feltenni sem lehetne". Az orvosi bizonyítás levél szerint "szüzességétől egyszer meg nem fosztatott", így Fertáts büntetése 30 kemény páltza volt.⁶¹

Az állattal való fajtalanokodás (bestialitás) a ritkán elkövetett büntettek közé tartozott a Jászkun Kerületekben is. Egy-egy példája azért előbukkan az akták rengetegében. Büntetése minden esetben nagyon szigorú.

1799-ben Jászberényben ítélik Kökény, alias Dobó István felett, aki "zabolátlan buja indulatai tüzeinek megöltésére, valami akós hordót tévén a ló farához, arra állani és leeresztvén lábravalóját, s kívánsága szerént a Kantzára dőlve azzal testiképpen úgy, hogy a természet is tölle elment, közösködni nem irtódzott." Mivel a raboskodó "helytelen eszű"-nek bizonyult, ezért a halálos ítélettől megmenekült. 3 esztendei rabságra ítélték.⁶² A 42 éves Dobó István jászberényi lakos neve 1802. február 22-én ismét felbukkant, amint 3 éves büntetését töltötte a "Nemes Districtusok

⁵⁹ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 12. f. 1. k. 48. sz. 1801. febr. 28.

⁶⁰ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 11. f. 4. k. 16. sz. 1799. nov. 4.

⁶¹ JNSZ ML Jk. K. bp. Félégyháza 11. f. 3. k. 25. sz. 1799. jún. 6.

⁶² JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 11. f. 2. k. 33. sz. 1799. nov. 4.

közönséges házánál", ismét testi közösködéssre vetemedett Tóth Anna 18 éves jászladányi, gyújtogatásért 1 év büntetését töltő lánnyal. Dobó most 24 pálcát kapott.⁶³

A Praxis Criminális 74. cikkelye alapján Ketskeméti István "és az eszközül vett barom ... tűzzel való megégetését" kérte a Fiscus, juhval való "testi fertelmesség" miatt, amely a "nép közt szörnyű botránkozást" okozott. Egy szemtanút tudtak bizonyosággal állítani. Ketskeméti pedig azt vallotta, hogy "bárányszoptatás végett a' juhót lenyomván, lábra való kötője elszakadt és úgy meztelenedett meg." "A véghez vitt fertelmesség ...elegendő világosságra nem jöhetett." A raboskodót szabadon engedték, de "születése földére, Nádudvarra visszapassualtatni rendeltetik".⁶⁴

Istenkáromlás, káromkodások

A XVIII. század elején az istenkáromlás még a halállal büntetendő cselekmények közé tartozott.

Mária Terézia 1761. július 16-án kelt rendelete szerint az elszaporodott istenkáromlásokat, amelyek egyes vidékekre az Isten haragját vonják különböző csapások formájában, mindenképpen meg kell szüntetni, illetve csökkenteni kell.

Amennyiben az istenkáromlás alapja rossz nevelés, szokás, amely nem vívja ki az Isten haragját, testi fenyítéssel kell büntetni – nemeseknél pénzbüntetés – addig is, amíg az országgyűlés törvényt nem hoz róla. A szándékosan elkövetett káromlás már súlyosabb megítélést kap. A visszaesőket pedig akár halállal is lehet fenyíteni.⁶⁵

II. József büntetőtörvénykönyve már nem büntetnek, hanem polgári vétségnek tünteti fel az istenkáromlást. Rendeleteinek visszavonása után az istenkáromlás és káromkodás megítélése ismét súlyosbodott, meglehetősen nagy változatosságot mutatva.

A Jászkun kerületek büntetőperei között gyakran találni káromkodókra hozott elmarasztaló ítéletet.

1799. december 13-án Hangyási Mihály karcagi lakos törvényszékétől 50 pálca fenyítést kapott, amiért Kis Mihályné (aki előtte Hangyási feleségét becsmérelte) a következőket mondta: "Miveled a'

⁶³ JNSZ ML Jk. K. bp. Jászberény 12. f. 3. k. 2. sz. 1802. febr. 23.

⁶⁴ JNSZ ML Jk. K. bp. Kunszentmárton 11. f. 6. k. 11. sz. 1800. máj. 15.

⁶⁵ Hajdú 1985. 17-18. o.

kutyával vétkező anyja születését, kutya, disznó, veszett milliom szikja bassza, az édesapád is kutyával vétkezett retek teremtette".⁶⁶

Ugyanezen évben Félegyháza ítélőszéke a 34 éves kunszentmiklósi Varga Mihályt "minden jó léleknek nagy botránkozást okozó éktelen Káromkodásai" miatt "erkölcseinek kifaragásául, magának is jövődöbeli reményelhető megjobbulásául ... a császári királyi lovaskatonák közé adadni" rendelték.⁶⁷

A káromkodók esetében a részegség valamelyest enyhítő körülményt jelentett. A következő példákból ez meggyőzően kiderül. Udvardi másképp Sotúr Mihály "a fertelmes káromkodás terhe alól" (a teremtőt is káromolta) magát részegségével védelmezte. Mivel első tette volt, 40 palcát kapott a 48 éves majsai redemptus.⁶⁸

Ugyanazon évben, ugyanaz a bíróság (Félegyháza 1802.) Tóth István 41 éves majsai redemptust "baszom a teremtését, szarom a lelke mellé" stb. káromkodásaiért, enyhítő körülmény nélkül "60 érzékeny páltzaütésekre" ítélte.⁶⁹

Születtek ennél sokkal keményebb ítéletek is.

Kántor Imre a "korcsmában borba merülvén ott, mint a város tizedesse" veszekedést szított, s a Dstlis (Districtualis) Hadnagy által megintetett, mire ő a "világ megváltóját dühös káromkodással" szidalmazva ellenszegült a hadnagynak. A fiscus halálbüntetést kért. Mivel eddig "ilyen vétekrül megrovattva nem volna, és a tanúk vallása szerint nagyon boros lévén, helyes eszén nem volt, és józan korában káromkodni nem szokott", büntetése 1 év tömlöc, heti két nap böjttel, és két ízben kiadott 100 paltcaütés volt.⁷⁰

Ezen büntettek bizonyításánál a tanúvallomásoknak igen fontos szerepük volt. Tárgyi bizonyítékok, orvosi bizonyágtétel stb. itt nem segítik a nyomozást, csak a hiteles tanúvallomások és a beismerő vallomás (ill. tagadás) alapján lehetett ítélni.

Félegyházán 1799-ben Bogáts Samu káromkodásait tagadta. "Szörnyű égrekiáltó káromkodásokat meghamisítaná, a sokkal világosabban felfedezettvén azonban a B és C betűk alatt foglalt vallástételekben, a bölts teremtőnek felséges munkáit a megváltónak szentséges személyét énekelő iszonyatos káromkodásai." A halálbüntetést ugyan elkerülte, de a lefogásától

⁶⁶ JNSZ ML Jk. K. bp. 11. f. 4. k. 8. sz. 1799. dec. 13.

⁶⁷ JNSZ ML Jk. K. bp. 11. f. 3. k. 13. sz. 1799. jún. 3.

⁶⁸ JNSZ ML Jk. K. bp. 12. f. 3. k. 8. sz. 1802. máj. 17.

⁶⁹ JNSZ ML Jk. K. bp. 12. f. 3. k. 40. sz. 1802. aug. 24.

⁷⁰ JNSZ ML Jk. K. bp. 11. f. 4. k. 20. sz. 1799. febr. 15.

számított 2 évi súlyos rabság, hetenként kétnapi böjttel, és a félévenként elszenvendő 50 pálca (össz. 200) nagyon súlyos büntetésnek bizonyult.⁷¹

A kiszabott büntetési módok nem korlátozódtak a testi fenyegetésre és a rabságra. Valach Fülöp félegyházi mézárólegény szörnyű káromkodásai mellett ("baszom a vakkintó teremtesedet, b... a disznó teremtette, b... a ki teremtett stb.) "Boros János félegyházi chirurgust, és Horváth Imre székbíróval öléssel és felperzseléssel fenyegette". A bíróság "az ő maga megjobbításához" még lát reményt a "katonai szoros fenyték által", ezért a "gyalog katonai szolgálatra általadatni, azon esetre pedig, ha arra be nem vetődne 50, egyszerre elszenvendő érzékeny páltzákkal büntettetni és vasban, s jó őrizet alatt hazájába Csehországba visszaküldeni rendeltetik" – hangzott az ítélet.⁷²

Az ítélet tanúsága szerint a bíróság mindenképpen Félegyházán kívül akarta ezt az embert megjobbítani.

Végül néhány megjegyzés a katonák által elkövetett káromlásokról.

Jászberény bírósága 1802. szept. 25-én két "Alsószentgyörgyön a kocsmában ... égrekiáltó" káromkodást véghezvivő katonát, Szedlák Pált és Kovács Pált a "Budai Fő Hadi Prefectúrának" adta át az 1799. dec. 10-én kiadott 17481, 28734. számú rendelete alapján.⁷³

Hasonló módon döntöttek dec. 29-én Kotsis Antal szabadságos katoná ügyében. Isten és a szentek ellen való káromkodásai miatt, mivel "a Districtusok Jurisdictionja alá nem való" átküldték a hadi törvényszékhez.⁷⁴

Az obsitos ("Garasos katonát") Laktor András helyben ítélték el. Iszákosságot és az ehhez kapcsolódó káromkodásokat "már nagyon szokásba vette". Sok kárhözatos káromkodás "járt ki otsmány szájából". A "helység embereinek is ellenállt, amikor áristomba vitték."

A törvényszék előtt megbánást mutatott, jobbulására reverzalist adott. A megítéléstől számítandó 1 hónapi áristomot kapott, heti kétnapi böjttel.

5 hónapot töltött viszont vizsgálati fogságban (1801. szept. 27-1802. febr. 22.)⁷⁵

Többször előfordult a törvényszékek gyakorlatában, hogy az ítélet testi fenyegetés részét az elkövető lakhelyén, vagy az elkövetés helyszínén

⁷¹ JNSZ ML Jk. K. bp. 11. f. 3. k. 11. sz. 1799. jún. 3.

⁷² JNSZ ML Jk. K. bp. 11. f. 5. k. 19. sz. 1800. okt. 8.

⁷³ JNSZ ML Jk. K. bp. 12. f. 4. k. 24. sz. 1802. szept. 25.

⁷⁴ JNSZ ML Jk. K. bp. 12. f. 4. k. 11. sz. 1802. dec. 29.

⁷⁵ JNSZ ML Jk. K. bp. 12. f. 1. k. 46. sz. 1802. febr. 22.

viselte el az elítélt, hogy az másoknak is elrettentésül és "tartalékjára" szolgáljon.

"Tóth István ... Teremtő Istenét, és megváltó Jézusát ... káromkodni nem iszonyodott, azonban még ez első tselekedete lévén, hogy ezentúl fertelmes nyelvét meg zaboláznia meg tanulja, a bátsi tsatornából kitöltendő egy esztendei rabságra, és két ízben elüttendő 80 érzékeny páltzaütésekre ítéltetik oly módokkal, hogy most midőn az említett tsatornához levitetik, Halas városában, ahol az illyentén káromkodások, igen eláradtak, másokk is tartalékjára 40 páltza elverettévé." A másik felét rabsága végén "szenvedje el".⁷⁶

A Hajdú Lajos és Kállay István által ismertetett adatok tükrében megállapítható, hogy a Jászkun Kerületekben a káromkodások megítélése szigorúbb volt, mint a néhány évvel korábbi megyei és a korabeli városi ítéletek.

Büntetések

A büntetések nagy része ebben az időben testi fenyíték volt. A nemesek nem kaphattak testi fenyítést, őket rabsággal, vagy pénzbüntetéssel sújtották. A redemptus gazdákat is általában az áristomba való zárásra, vagy pénzbüntetésre ítélték. Amennyiben a büntetés páltcaütés volt, megjegyzésként szerepelt annak pénzbeli megválthatósága. Ha nem tüntették fel az ítéletben a megváltást, akkor ezt kérvényezték.

"Paprika József halasi redemptus lakos azért instál (kérvényt nyújt be a törvényszékhez), hogy öccsére, Paprika Jánosra ítéltetett, s egyszerre elszenvendő 60 páltcaütéseket akár egészben, akár feliben készpénzben megválthassa."

"Jobbulásában bízva, és gyenge idejére való tekintettel" megengedték a pálcák felének pénzbeli megváltását, a másik felét el kellett viselnie.⁷⁷

Az irredemptusok, zsellérek, commoransok, szolgálók általános büntetése a bot, nőknél a korbács. (Commoransoknak nevezi a szakirodalom azokat a külső törvényhatósági személyeket, akik az elöljáróságok tudtával és engedelmével költöztek be. Rendszeresen adóztak, közterheket viseltek. Előrejutásuk érdekében előbb zselléri státuszt kellett szerezniük. Sokan közülük irredemptussáig eljutottak.)

20-60 botot kaptak a paráznalkodók, házasságtörők, káromkodók, a "kezdő" állat tolvajok, a kisebb mennyiségű pénzt vagy ingóságot eltulajdonítók, és a súlyosabb következménnyel, sebesüléssel nem járó

⁷⁶ JNSZ ML Jk. K. bp. 12. f., 2. k. 23. sz. 1801. márc. 9.

⁷⁷ Jászkun Kerület Büntetőperek jegyzőkönyve. 1799-1822. 7. sz. 1799. dec. 16. 12. pont

verekedésekben résztvevők. Ilyen az esetekben gyakori volt 1-2 hét áristom is, főleg nők esetében.

1-2 hónaptól 1-2 évig tartó rabságot ítéltek meg a törvényszékek a visszaeső jószágtolvajoknak, nagyobb mennyiségű pénzt, ingóságot eltulajdonítóknak, valamint akkor, ha a lopást ház-, kamra- vagy boltfelveréssel követték el. Ebbe a kategóriába tartozott a nagy hallgatóság jelenlétében elhangzott istenkáromlás, a maradandó károsodást okozó megsebesítés, és a feleséggel való kegyetlenkedésben visszaesők büntetése.

A testi fenyegetés persze itt sem marad el. A tömlőcbe be- és kimenetelkor, negyed- és félévenként kiadott 20-50 pálcaütés fűszerezti legtöbbször a rabság idejét.

A lopásban többszörösen visszaesőket, megrögzött istenkáromlókat, a nem szándékos emberölést elkövetőket, s egyéb javíthatatlanokat gyakran ítelték 1-3 év közmunkára. Őket általában a bácsi csatornaásáshoz irányították. Bizonyos időközönként 20-50 botütést ők is elszenvedtek.

A hosszabb rabságra ítélt rabokat indokolt esetben ügyeik elintézése végett elengedték néhány napra a tömlőcből.

"Tóth Judit fülöpszállási lakos itt raboskodó sententiás férjét, Virág Györgyöt jószágainak elintézése végett egynéhány napokra hazabocsájtani kéri." A delikvenst 2 napra "jó őrizet alatt" elengedték, és figyelmeztették, hogy "tovább pedig elmaradni ne bátorkodjon."⁷⁸

A szándékos gyújtogatásért, emberölésért, vérfertőzésért, rablógyilkosságért a rendes büntetés halál volt. Ennek kiszabását a kerületi bíróságokban a vádat képviselők kérték is a raboskodókra. Példáinkban a szándékos emberölést elkövetőnek, rablógyilkosnak ezt a fenyegetést meg is ítelték a törvényszékek, és a nádori fórumon is jóváhagyták. A többi esetben vagy a kerületi ítélőszék talál valamilyen enyhítő körülményt (pl. az állattal közöszlő helytelen eszű), vagy a palatinális szék enyhíti a büntetést rabságra (pl. Ratkai Jutka esetében). Ezekben az ügyekben pallos általi halál volt megítélt büntetés a gyanúsítottakra. A "gyalázatos akasztófára" az elhíresült, sokszorosan visszaeső jószágtolvajokat, a többszörös boltfelverő, nagy értéket eltulajdonítót ítelték.

Az említett büntetésmódokon kívül gyakori ítélet volt, főleg az idegenből származóknál, és a jobbíthatatlannak számítóknál, hogy katonának adták. Ilyenkor azonban azt is meghatározták, milyen fenyegetést fog kapni katonai alkalmatlansága esetén.

A szajhalkodókat, útilevél (passzus) nélkül csavargókat, valamint a cigányokat előszeretettel születésük helyére visszarendelték, vagy a városból,

78

Jászkun Kerület Büntetőperek jegyzőkönyve 1799-1822. 7. sz. 1799. dec. 16. 11. pont

kerületből kitiltották. A hatóságnak ellenszegülő visszaesők, a hatósággal szemben erőszakot alkalmazók büntetése is a kerületből való kitiltás volt.

A kerületek ítélszékei mellékbüntetésként eltiltották egymástól a házasságtörőket, a pusztán állatokkal üzletelőknek megtiltották a kupeckedést, az állattolvajoknak a pásztorkodást, lótartást. Kilátásba helyeztek valamilyen testi fenyítést a tiltások megszegéséért.

Lopásoknál, gyújtogatások esetében a törvényszékek ügyeltek arra, hogy a bűnösök a kárvallottnak vagy az ellopott összeget, portékát visszajuttassák, vagy azok ellenértékét megtérítsék.

Verekedéseknél, megsebesítéseknél a sértett fél számára, ha az nem volt a cselekményben hibáztatható, fájdalomdíj fizetését ítélte meg a bíróság, és az orvosi költségek megtérítését a vádlottnak kellett állni.

A házasságon kívül született gyermek anyjának általában 24 Ft-ot ítéltek meg a bíróságok, amit annak kellett fizetni, akitől a gyerek származott.

Hivatalos személyek megbántásáért 50 Ft büntetés járt, és mérsékelt testi büntetés. A pénzbeli büntetésnek 2/3 része a bírót, 1/3 része az actort illette. A bíróság által meghatározott pénz, a költségekre és a fáradságra, egyedül a felperesé volt.⁷⁹

79

Jászkun Statutumok. 1882. 8. o.

Irodalom

A Jász és Kun megyebéli Törvény-Székeket tárgyzó Statutumok . Szolnok, 1882.

Bagi Gábor:

A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig 1745–1848. Szolnok, 1995.

Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület közigazgatása 1745–1876. Szolnok, 1995.

Bónis-Degré-Varga: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, 1996.

Gyárfás István: A jász-kunok története I-IV. kötet. Szolnok, 1883.

Hajdú Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. sz. utolsó harmadában. Budapest, 1985.

Hajdú Lajos: Az első magyar (1795-ös) büntetőkódex-tervezet. Budapest, 1971.

Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686–1848. Budapest, 1996.

Kele József: A Jászkunság megváltása. Budapest, 1903.

Palugyai Imre: A Jász-Kun Kerületek és Külső-Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.

Stipta István: A magyar bírósági rendszer története. Debrecen, 1998.